

ВЛАДАН МАТИЋ

РАДАРСКА СТАНИЦА

Београд, 2021.

Пење се улицом која се некада звала *Вељка Лукића Курјака*. С његове леве стране је парк у којем се некада налазила *Војна школа везе*.

Како се приближава врху, узбрдица је све стрмија.

Хола све спорије, и чини му се да никада неће стићи до буле-вара којим пролазе тролејбуси.

Јер време је све дуже, као да је у неком моменту променио скалу мерења, и има утисак да су иза њега пролетеле године којих се сећа, а да никада неће доћи крај секундама.

*

Поново је у Београду.

И недељама шета насумице одабраним улицама.

Неколико дана раније, пео се уз Кумодрашку улицу, у правцу Трошарине.

Падала је киша.

Замишљао је да седи у стану у сеновитој улици, која као да је састављена из делова Северног булеvara, насеља Браће Јерковић, или Шумица, или неког другог београдског шумовитог насеља на брду, па пренета негде где је живео протеклих седам година.

Тај стан који је замишљао налазио се у лучком граду.

Град се зове Актау, и налази се на полуострву на североисточној обали Каспијског мора.

*

Сећа се, или замишља:

Јесен је, дувају ветрови, а он сваки дан одлази у луку.

То је лука у којој се целе композиције возова утоварују на бродове што их превозе на другу обалу Каспијског мора.

Попуњава документацију за вагоне с робом која из Кине путује за Европу.

Обилази околину.

Путује у друге земље и градове крај обала.

Има пар пријатеља, неколицину познаника, и љубавницу.

У залеђу града је пустиња, која испуњава скоро цело полуострво.

У пустињи је, по стенама које изгледају као острва што израњају са дна Праокеана, сакривено преко три стотине подземних цамија.

Један од његових пријатеља је туристички водич, који сваке недеље одлази у унутрашњост полуострва са својим групама.

Онда му прича о тим својим путовањима, и потрази за изгубљеним градом који се сигурно налазио негде у тим пределима.

А он седи, и у дугим дремљивим поподневима, на основу тих прича, црта мапе, и делове пејзажа, и пише дневнике туђег, можда измишљеног путовања, које све више постаје његово.

И све више му тај изгубљени град, који још увек само што није откривен, и мапе које црта, и дневници измишљених потрага, враћају сећања на Мајевицу, на село, и на мапе тог села које је и он тражио.

*

И сада, док поново открива своје некадашње трасе по Београду, мисли да све то заједно – шетње по Мајевици пре сада већ скоро четрдесет година, замишљање туђих путовања, и ове његове садашње шетње чине део исте потраге.

*

Шета и размишља.

О великом и малом.
О мапама и размерама.
О слици целе земље на радарском екрану.
О мапама планине у разним размерама.
О цртежу села у које нико није ступио.
О кабинету с мапама.
О архивама где се све те мапе чувају.

*

Шета и размишља.

О пругама, и рекама, и морима, и шетњи поново откривеним улицама.
О шетњи улицом из снова или сећања.
О згради скривеној у низу на узбрдици.
О појављивањима и нестанцима.
О Североисточном пролазу.

*

Шета и размишља.

О томе како се лако прелећу континенти.
И како је бескрајна циљна равнина.

И пита се шта је стварно од онога чега се сећа.

*

Свако јутро насумице бира правац кретања.
Поново открива Београд.
Хода стазама којима је корачао пре тридесет и више година.
Јер пре Актауа, био је Сибир, и Средња Европа, и Скандинавија.
Био је свет који сада сања, и у тим сновима открива Београд.

Открива некадашње пролазе.
Налази, у пределима који му се одједном отварају пред очима,
делове других градова које је памтио, и оног града који је сањао.
И успут се сећа.

*

У тим својим шетњама неколико недеља је тражио, и најзад нашао, оно што се, у његовој интимној географији, звало Североисточни пролаз.

Североисточни пролаз је пут који спаја Карабурму, Миријево и Булевар. То је пут којим је први пут био прошао пре више од тридесет година, па заборавио како се до њега долази.

Док је силазио низ улицу Матице српске, и ходао ка истоку, гледао је насеља расута по брдима која чине амфитеатар, у чијем дну тече Дунав. Та насеља изгледају као сва она брда која је гледао по Прагу, Брну, Алма Ати и Стокхолму, и која је онда сањао. У његовим сновима сви ти призори сачињавају један посебан град, за који је мислио да представља најмањи заједнички именитељ свих ових призора.

Сада схвата да су сви ти призори одабрани као варијације на тему ове давно запамћене матрице.

*

Пење се улицом која се некада звала *Вељка Лукића Курјака*. И како се приближава врху, узбрдица му се чини све стрмија.

Испред њега корача човек, који му је однекуд познат. И што му се више приближава, време му тече све спорије.

*

Долази до врха улице, и излази на булевар. Осврће се лево и десно. Човек којег је покушавао да сустигне је нестао.

Мајевица, јесен 1983.

Седи и црта мапе.

Други је месец како је доспео овде, на радарску станицу на Мајевици.

Прво је био у Сомбору, где је учио како да пише на прозирној плочи, да чита у огледалу, и да одређује координате циљева на екранима подељеним на кругове и квадранте.

Цела два поподнева, објашњавали су им како се цртају мапе. Злу не требало.

Онда је прошло лето, па је отпутовао у Тузлу.

Из Тузле су га послали на аеродром у Живиницама.

Одатле га је, после ноћи у аеродромској бараци, и преподневне обуке у току које га је дежурни официр пропитивао о својствима противпожарних апарата и врстама противавионских топова, покупио командант радарске станице, и џипом одвео на планину.

Испоставило се да га је дежурни официр био заменио с неким ко му се очигледно замерио.

*

Радарска станица налазила се на гребену између Брчког и Бановића, и изгледала је као једносратни планински дом.

Недалеко од тог дома, у којем су се налазиле спаваонице, учионице, канцеларије, кухиња и трпезарија, клатио се, вртећи се у круг, радар.

Тај радар био је један од стотинак радара који су покривали територију тадашње Југославије.

У дому је у сваком тренутку боравило двадесетак војника и пар официра.

Око целог тог комплекса у земљу су били посађени сензори геофона који су реаговали на сваки притисак већи од двадесет килограма.

Онда је седео у радарској кабини, и јављао позиције циљева који су промицали екраном, успут их бележећи у свеску.

Шетао је околином. Гледао је шуме, и брда, и пољане, и планину Озрен на југу, и светла Брчког на северу.

Одлазио је до Горњег Сребрника, и са рушевина средњовековне тврђаве гледао пут у подножју.

Цртао је у себи мапу путева, од којих је овај који се видео у дну долине водио од Сребрника до ауто-пута, чији одбљесак је могао да види на екрану радара.

У тим његовим шетњама, и седењима у радарској кабини, лето је полако прелазило у јесен.

*

Лутао је брдима.

Одлазио је, у почетку, док су дани још увек били топли, до телефона у Доњем Сребрнику. Онда је, како су дани бивали све

краћи, одлазио на другу страну, у правцу шума и трагом потока који се сливао из водопада у правцу Брчког.

Пар пута затекла га је и ноћ у тим питомим шумама, у којима је тек понекад могао да чује по којег фазана.

Једном је, враћајући се у касарну, дуго седео на рушевинама тврђаве и гледао залазак сунца.

*

Иако је све у вези са радаром до те мере тајна да нико, осим команде у Београду ни не зна где се он тачно налази, јер га нема на мапама, а пут до њега је, теоретски, затворен за неупућене (укључујући сељацима из околних села који уз дозволу локалних власти долазе до пред сам улаз да секу дрва по околној шуми), ЈНА, у чијем саставу је и овај и сви други радари, ипак је народна војска.

Стога војници одлазе на локалне забаве, и присуствују састанцима Месне заједнице Горњи Сребрник, којој припадају и околна села Ораховац, Захировићи и Каравласи.

Тек да буду виђени. И да својим присуством ставе до знања да Народ може да рачуна на своју Армију у случају земљотреса, пожара, бујица, и снегова.

На састанке Месне заједнице одлази се по распореду сличном оном којим се одређује ко када одлази на стражу или дежурство.

На састанку којем је присуствовао, делегат из каравлашког села био је ситан црнокос човек оштрих црта лица. Пре него што је успео да га, после састанка, упита где се тачно налази село, и одакле овде уште Каравласи, за које је мислио да су заправо из Румуније, већ је био напустио скуп.

После се распитивао где се тачно налази ово село, и нико није умео тачно да му објасни.

*

Како се зима приближавала, приче које је слушао у спаваоници биле су све удаљеније од свакодневнице.

Била су ту:

Указивања војника који се мистериозно појављује у дну ходника, па нестаје.

Сусрети са властелинком која се пре много векова бацила са зидина тврђаве, па сада мами намернике, преоденута у чобаницу.

Потрага за становницима тајанственог села који су се увек појављивали из другог правца и нестајали у шуми кад би неко покушао да их прати.

Звуци који су се чули из слушалица геофона, као топот коњице и крици војника који умиру.

*

Онда је, пошто је завршио дводневни курс цртања мапа у Сомбору, одређен да сваке недеље црта мапе прелета.

Просторија у којој је цртао мапе имала је фуруну на дрва у дну просторије.

То је током недеље била официрска соба.

Сада је у њу улазио сваке недеље пре подне, седао за сто, укључивао музику, и уносио на мапе податке из дневника прелета вођеног претходне недеље. Онда је те мапе, у мањем формату, прецртавао у посебну свеску.

Свеске су стајале у металном орману у углу просторије.

Пошто би завршио посао, остављао је и мапу и свеску у орман, закључавао га, и кључ од ормана, заједно са кључем од просторије, предавао дежурном официру.

*

С временом му је цртање мапа прешло у рутину.

Све мање времена било му је потребно за уношење линија прелета на мапе. Дани су бивали све краћи, а недељна поподнева све дужа.

Прво је читао књиге које су му донели родитељи. Па је слушао музику на вокмену, док мелодије са касета које су му запале нису почеле да му се јављају у веома прецизним у одломцима док је шетао околним брдима и да га буде свако јутро пре свитања.

Пошто је престао да слуша музику, бар док не добије нове касете, једног зимског поподнева пало му је на памет да почне да црта сопствене мапе у које би уносио елементе околних пејзажа, локалне легенде које су војници препричавали пред спавање и сећања на сценографије које је сањао.

Онда се сетио оног састанка, и каравлашког села.

Па се сетио како, у свим својим лутањима по брдима, то село заправо није видео.

Онда се сетио да нико ког је питао није тачно знао да му каже где се оно налази.

Па је онда сањао како је после састанка кренуо за човеком из каравлашког села и како је овај пред њим усред шуме нестао.

Следећег јутра решио је да забележи овај сан.

Те недеље одлучио је да оне своје личне мапе које је цртао унесе у дневник потраге за селом.

Купио је свеску, сличну оној у коју су бележени дневници прелета, и у њој, у форми дневничких белешки, почео да описује своје шетње, и шта је у њима видео.

Описивао је тврђаву, шуме, и поља.

Уносио је цртеже кућа, рушевина, шумарака.

И насумице стављао датуме када је, наводно, покушавао да дође до каравлашког села.

У том дневнику измишљене потраге, село, разуме се, није нашао.

На крају, дао је да се наслути да је разлог за неналажење била немогућност да се одреди размера мапе. Из његових намерно местимично немуштих бележака, изгледало је као да су се, у близини села, стазе појављивале и ишчезавале, мењале правац и нагиб, проширивале или сужавале, као да је сам простор мењао своја својства.

То је било зато што је и време у шуми у околини села текло час брже, час спорије, час праволинијски, час округ, а све су то били „утисци и запажања” које је унео у дневнике лутања.

Био је задовољан.

Своју свеску са цртежима, мапама, и дневничким белешкама сместио је у орман са дневницима прелета које је цртао сваке недеље. Лежала је, као затурена, иза два реда дневника, дискретно ишчекујући да је неко нађе, кроз неколико месеци или неколико година.

*

Онда је надограђивао причу коју је започео израдом овог свог имагинарног путописа.

Замислио је како ће неко, једног дана, када буде пронађен његов дневник, доћи до закључка како права сврха мајевичког радара није било осматрање авионских прелета већ потрага за тајанственим селом.

И замислити да је постојала тајна организација.

Па ће почети да је тражи.

Тако је, када се враћао из Београда, где је у команду ваздухопловства носио дневнике за протекло тромесечје, сањарећи у аутобусу поред којег су промицала поља Семберије, у своја сећања унео измишљени сусрет са официром тајанствене *службе унутар службе у Војној школи везе*, с друге стране булевара, којем је предао свој дневник.

*

Пар месеци пред одлазак кући, у пролеће 1984. године, догодио се разговор са официром безбедности који је дошао из Центра. Позивао их је, једног за другим, у учионицу, и пропитивао. Плашио се да је његова неслана шала била прерано откривена.

Међутим, разговор се свео на рутинска и очекивана питања, о боравцима и родбини у иностранству, чланству у страним библиотекама и књигама које је читао.

Његови одговори били су опрезни, и привидно отворени и искрени.

Јер било је глупо да негира да чита књиге на страним језицима, када је познато да их говори.

Не, није био члан страних библиотека.

Да, читао је стране књиге које је куповао у књижарама.

Па је помињао кримиће, класику и историјске романе.

Није помињао психоделичну литературу коју је крао у СКЦ-у, па после читања враћао на исто место.

И што је најважније, официр га није питао ништа о мапама и кабинету с дневницима.

То је оно чега се сећао.

А кружила је легенда да је официр безбедности, заправо, био хипнотизер и да су разговори које је са њима водио били знатно другачији од онога чега се сећао.

Касније је почео да нагађа и шта је била њихова стварна тема.

Београд, 2006.

Од првог дана када се запослио, радио је у трговинским фирмама. Поседовао је, како су му објаснили, редак таленат за изналажење најсигурнијих и најбржих путева за транспорт робе.

И као и сваки стварни таленат, и његов се развијао.

У сваком, па и географском смислу.

Тако је, у једном тренутку, могао да се сети петоцифрених бројева свих станица на Транссибирској или Туркестанској прузи, и да, кад затвори очи, види све преводнице на Иртишу.

Знао је тонажу свих бродова на Каспијском мору и свих шлепова који су крстарили Волгом и Дунавом.

Знао је распореде складишта и кранова од Риге до Батумија, и колико је дана потребно да камион пређе пут од Виљњуса до Петропавловска у свакој недељи у току године.

Јер, годинама је, селећи се из фирме у фирму, организовао транспорте метала, и жита, и мазута, и угља, и дрвета.

Железницом, камионима, и бродовима, из Азије у правцу Европе.

У којој су се налазила седишта фирми за које је радио.

*

2005. године, решио је да се врати кући.

И тако је годину дана седео у Београду.

Ту је, на слави код рођака, срео пријатеља из гимназије. Пријатељ је сада био историчар, и изучавао је архиве ЈНА.

И тада му је пало на памет да провери шта се догодило с његовим дневником.

Две недеље касније, пријатељ му се јавио.

Па му објаснио да је нашао његов дневник.

И, у истом архивском фонду, стотине сличних. Од којих су неколико десетина биле с Мајевице.

Пре и после његовог.

У неким је била описана потрага за некаквим селом.

У другима, нестанак јединице војника 1953. године.

У трећима, опис зидања касарне на месту где је изгорела касарна подигнута 1931. године.

У близини тврђаве која је подигнута у близини светог места. За које се знало да је у околним шумама, и које нико није успео да нађе.

*

Сетио се тада својих фантазија из аутобуса, док се враћао са Бањице на Мајевицу, и упитао се да ли су то заиста биле само фантазије.

И поставио је себи следећа питања:

Да ли су и они који су цртали мапе пре, и после њега, замишљали да су то почели да раде спонтано?

Да ли је састанак са официром у *Војној школи* везе измислио, или се он заиста и догодио?

О чему је заправо разговарао са официром за безбедност оног дана на Мајевици?

Да ли је он, а да тога није био ни свестан, служио у специјалној јединици која је истраживала света места?

Да ли је, онда, мотив да прави свој први имагинарни дневник била пука досада, или је то радио по инструкцијама којих се није сећао?

Кад је и на који начин добио те инструкције?

Ако је заиста био одабран да служи у специјалној јединици, када је тај одабир извршен? На обуци у Сомбору, када је послат на дводневни курс цртања мапа? На регрутацији? У школи?

Да ли је неко пратио ко какве књиге краде и враћа у СКЦ, па су те податке укрштали са подацима о њиховим интересовањима?

Од када су, заправо, вођени досијеи будућих војника? Од средње школе? Основне? Обданишта?

*

Онда се сетио како је, оног дана када се тако самозадовољно враћао са Бањице на Мајевицу, замишљао да је цела та прича са селом које не може да се нађе, само његова измишљотина.

Замислио је, сада, могући наставак те приче коју је започео, како је тада мислио, из досаде:

Од стотину и више радара који постоје у СФРЈ, бар половина уопште није служила тој сврси.

То су биле само маске за стражарнице, или истраживачке станице, у близини места за које су везане многобројне легенде, и која имају скоро опипљиву моћ.

А станица на којој је он, и ко зна ко још сличан њему служио, као и место које чува, постоји одвајкад, и кроз векове само мења свој облик.

Београд, 2021.

Сада, после толико година и путовања, поново се свега тога сећа.

Својих фантазија, и сумњи, и нерешених питања.

И чини му се да је, не знајући, као ни тада, пишући своје лажне путописе из Актауа, само понављао исту ову матрицу од пре скоро четрдесет година.

И да ни тада, ни недавно, није заправо знао зашто то ради.

И питао се да ли шпедитерска фирма за коју је радио није имала исту ону сврху као и радарска станица на којој је седео.

И пита се, с обзиром на огромност онога што осећа, да ли цело бањичко брдо, цео тај скуп касарни, команди, и архива, нису заправо само покриће за централу из које се вековима координише потрага за овим местима.

Која не зна шта су.

Као што то не знају ни многи други.

Укључујући, као што наслућује, ни оне који управљају Централом.

*

А истог човека, који му је измакао на врху улице *Вељка Лукића Курјака*, види сада пред собом у близини Североисточног пролаза.

То је исти онај човек из каравлашког села којег је видео на састанку Месне заједнице Горњи Сребрник, на Мајевици у јесен 1983. године.

Који изгледа ни дан старији од оног дана када је нестао после састанка.

*

Тек сада почиње све да му се повезује.

Зашто је управо у близини овог места, где га је видео, размишљао:

О протицању векова, о свакодневници која постаје историја, и историји која се претвара у мит.

О свим тим просторима, у фантазијама и сновима и сећањима, која су један простор.

О замагљивању размера.

Просторних, и временских.

Зато што се приближавао станишту оних које је у својој наивности називао Каравласима.

И чије станиште је називао селом.

А у близини тог села, у околним шумама, у којима су се стазе појављивале и ишчезавале, мењале правац и нагиб, проширивале или сужавале, као да је сам простор мењао својства. То је било зато што је и време у околини села текло час брже, час спорије, час праволинијски, час у круг, а све су то били „утисци и запажања” које је унео у дневнике лутања.

*

И сада пред собом види тог човека који улази у кућу.

Зна да су на њеним зидовима насликане слике предела из његових путовања.

И да њени станари знају ко је.

И да он познаје њихове очеве, и дедове и прадедове.

*

Све је уморнији.

Узбрдица му се чини све стрмија. Чује брујање.

Како се приближава кући, време тече све спорије, а улица му изгледа све већа.

Чини му се да се и он сам смањује, као оног дана у шуми пре четрдесет година.

Када је пред њим нестао човек, а он одлучио да напише дневник.